Românii şi ordinele catolice în Clujul veacului al XVIII-lea

Remus Câmpeanu

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învăţământ slab organizat, bazat pe tradiţiile secolelor anterioare. Priorităţile fiind altele, Curtea nu a reuşit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educaţional. Chiar şi instituţiile de învăţământ înfiinţate la începutul secolului, în condiţiile ofensivei catolice, preiau sistemul de organizare dinainte existent şi folosesc programe gata înrădăcinate şi maturizate în evul mediu (1). Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinelor călugăreşti se înscrie printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii (2).

Cei mai utilizaţi, nu numai în domeniul şcolar, au fost iezuiţii. Alungaţi şi rechemaţi de mai multe ori de către autorităţile transilvănene (3), membrii faimosului ordin întemeiat de Ignaţiu de Loyola cunoşteau în amănunţime zona, reluându-şi activitatea în şcolile pe care înainte fuseseră constrânşi să le părăsească şi punând bazele a numeroase instituţii de învăţământ noi. Cu sprijinul consistent al Vienei, beneficiind de un cadru juridic şi politic convenabil, ei controlează la începutul secolului al XVIII-lea principalele focare de educaţie catolică din Ungaria şi Transilvania: facultăţile de la

Târnavia şi Caşovia sau colegiile de la Buda, Cluj şi Gyor, deţinând, pe lângă acestea, în

1716, tot în Ungaria şi Ardeal, 28 de gimnazii şi 6 convicte. Extinderea a fost atât de spectaculoasă, încât în 1773, în momentul desfiinţării ordinului, iezuiţii erau în posesia a

41 de gimnazii, 7 convicte şi 12 seminare teologice, fără a lua în considerare facultăţile şi academiile (4).

Marele merit al lor a fost acela de a fi asigurat o pregătire uniformă, de tip umanist, în toate şcolile subordonate, indiferent de spaţiul geografic în care se

situau ele.

Programa lor de învăţământ, urmată şi de alte ordine călugăreşti, cu mici modificări, era cea mai solidă şi mai bine închegată dintre toate programele catolice de studii. *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*, pe scurt *Ratio Studiorum*, conţinând 28 de capitole, redactat în 1586 de către o comisie condusă de Claudiu Aquaviva, reconfirmat şi reeditat în 1591 şi 1599, s-a menţinut aproape trei secole, fără a suferi schimbări esenţiale (5). Documentul stabilea categoriile de gimnazii sau de şcoli superioare, tematicile de curs sau de examen, principiile de organizare a activităţii educaţionale şi orarul de învăţământ, în forme foarte riguroase şi durabile. De-abia în anul 1735, iezuitul

Molindes restructurează în mică măsură programa prin actul *Instructio privata seu Typus cursus annui*, în care, fără a se realiza desprinderea de educaţia umanistă, se prevedea intensificarea studiului istoriei, o materie până atunci neglijată. Aprobând cele câteva transformări minore în acelaşi an, Carol al VI-lea, în patenta sa *Über die Ordnung und*

Einrichtung der Schulen, introduce şi clauza ca profesorii din şcolile iezuite să fie cunoscători ai limbii germane (6).

Istoriografia consacrată învăţământului de veac XVIII a criticat şi continuă să critice intens metodele iezuite de predare. Ele au ordonat însă un domeniu deseori neglijat şi, chiar dacă deveniseră ineficiente într-o societate a epocii cu o altă dinamică economică, socială, politică şi culturală, îşi vor lăsa amprenta asupra viitoarelor reforme şcolare (7). Iezuiţii au investit enorm în educaţie, au stimulat atât cultura nobiliară cât şi accesul la educaţie al categoriilor sărace, iar pentru a-şi extinde activitatea formativă în afara strictului program de studiu, au înfiinţat, încă din 1584, cunoscutele congregaţii ale

Sfintei Maria, extinse în toate şcolile, care reuneau membrii ordinului, profesori şi elevi în comuniuni cu

valenţe moral-educative (8). Ei şi-au asigurat, astfel, o incontestabilă prioritate în raport cu celelalte ordine.

Pătrunderea viguroasă a ordinelor catolice în reţeaua şcolară transilvană a avut ca principal efect facilitarea accesului nivelurilor sociale inferioare la educaţie. Desigur, şi protestanţii sprijiniseră anterior studiile multor tineri săraci, acum însă, intenţiile prozelitiste nu mai condiţionează acceptul la cursuri de apartenenţa confesională. În

Ungaria, conscripţia din 1738 – 1739 pune în evidenţă preponderenţa categoriilor nenobiliare în populaţia şcolară. Doar o treime a elevilor provenea din familii nobiliare, între un sfert şi o cincime aparţinea straturilor orăşeneşti, iar restul era alimentat de păturile libere sau iobăgeşti. În general, acestea din urmă, datorită situaţiei lor materiale, se menţin cu greutate până în clasele mari, deseori nu îşi finalizează pregătirea, dar sunt prezente masiv în gimnaziile catolice. Dintre cei 10.000 de tineri care pe la 1740

frecventează şcolile catolice din Ungaria (o covârşitoare superioritate numerică în raport cu cei 2500 de elevi din instituţiile de învăţământ reformate şi cu cei 1.000 de elevi de la şcolile evanghelice), 28, 5% îşi asigură întreţinerea prin diferite fundaţii, procentul confirmând eforturile făcute pentru atragerea la studii a palierelor modeste (9). Situaţia era asemănătoare şi în Transilvania, chiar dacă proporţiile difereau într-o oarecare măsură.

Revenind la iezuiţi se cuvine a se specifica faptul că, la iniţiativa lui Ştefan

Báthory, Cristofor Báthory i-a invitat la Cluj, în 1579, aşezându-i într-o fostă abaţie benedictină de pe domeniul Mănăşturului, acţiune aprobată de Dieta de la Turda. În 1581, cei zece membri ai ordinului, sosiţi din Polonia sub conducerea lui Ioan Lelessi, sunt mutaţi în fosta mănăstire franciscană din cetate, pentru a deschide un gimnaziu, cu cinci, uneori cu şase clase (parva, principia, gramatica, sintaxa, poetica şi retorica), şi un

Colegiu, iniţial cu două facultăţi (filosofia şi teologia), la care se vor adăuga, mult mai târziu, încă două (dreptul şi medicina). În 1583 sunt deja inaugurate Convictul nobiliar şi

Seminarul Sfântul Iosif, care se adaugă Congregaţiei Sfânta Maria, organizată chiar în primul an de activitate didactică. Cursurile superioare debutează cu 30 de studenţi, şcoala având, bineînţeles, ca regulament de funcţionare cunoscutul program *Ratio Studiorum*.

Studiile de filosofie se desfăşurau pe parcursul a doi ani, iar cele teologice aveau un ciclu de patru ani. În opinia unor istorici, însuşi nepotul episcopului ortodox al Transilvaniei să înscris în Seminarul iezuit.

La sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul veacului următor, ordinul cade victimă unor expulzări succesive: în 1588, Dieta de la Mediaş hotărăşte alungarea lui; în

1695, Dieta de la Alba revine asupra deciziei; în 1603, în timpul asediului lui Moise

Secuiul, iezuiţii părăsesc, din nou, cetatea Clujului; ei sunt rechemaţi, în acelaşi an, de generalul Basta; în 1605, bunurile lor sunt confiscate; în 1607, pleacă încă odată; în 1615, li se permite să rămână în Mănăştur; în 1653, Gheorghe Rákoczy al II-lea stabileşte alte interdicţii etc. Până în 1693, când îşi recâştigă toate proprietăţile, călugării au fost constrânşi să desfăşoare o activitate didactică limitată şi chiar să funcţioneze ca preoţi, pentru a-şi putea asigura existenţa. Din acest an însă, ei beneficiază de sprijinul deplin al

Curţii şi al Episcopiei catolice, care se va reface, de asemenea, repede. Odată cu gimnaziul şi cu Colegiul, se reconstituie atât Congregaţia Sfânta Maria, cât şi Seminarul

Sfântul Iosif (Aporian sau Báthoryian) şi Convictul nobiliar, cunoscut, mai târziu, sub numele de Convictul Terezian. Cu ajutorul donaţiilor generoase (tezaurarul Apoi fiind unul dintre cei care au contribuit substanţial la bunăstarea materială a şcolii), procesul didactic a evoluat

într-o asemenea măsură, încât Maria Tereza va include Clujul printre variantele proiectului eşuat de înfiinţare a unei universităţi interconfesionale, catolice şi protestante, în imperiu.

Dizolvarea ordinului iezuit a bulversat, în mare măsură, desfăşurarea cursurilor.

Profesorii ex-iezuiţi sunt păstraţi, temporar, la catedre, dar se aduc 14 profesori noi, pentru a recupera întârzierile provocate de restructurare; Seminarul teologic, cu 4 catedre, este mutat la Alba-Iulia, de unde nu va mai reveni decât o scurtă perioadă, între 1784

1786, pentru a se transfera, ulterior, la Buda; canonicul Mihai Benko este investit ca rector interimar până la reaşezarea claselor; ia naştere facultatea de drept, cu 3 catedre, cu programe de drept roman, civil, penal, statal şi imperial şi cu profesori celebri, veniţi pe parcurs (KOdi, Fortini, Winkler sau Dobokai); se pun bazele secţiei de medicină, la început cu un singur profesor (Iosif Laffer), dar îmbogăţită, treptat, cu materii ca anatomia, chirurgia, obstetrica, medicina veterinară, chimia, fiziologia, biologia, patologia, farmacologia, oftalmologia şi cu alţi profesori (Eckstein, Fuhrmann, Ineze şi

Molnar-Piuariu); creşte numărul cadrelor de la cele trei catedre de filosofie, unde se mai preda şi istorie (de către Carol Koppi şi Martin Bolla), matematică, fizică, chimie, geografie, mineralogie, botanică, logică, metafizică sau ştiinţe naturale; apar mereu catedre şi domenii noi de studiu (finanţe, statistică, drept minier, economie internaţională, administraţie, agronomie, diplomatică); se fac constant dotări la sălile de curs, la tipografie, la observator sau la bibliotecă etc. Importanţa acestei şcoli este pusă în evidenţă şi de faptul că, până în 1818, funcţia de director va reveni comiţilor Clujului

(Dionisie Bánffy, Gheorghe Bánffy, Ioan Csâki, Anton Jozsika, Iosif Haller sau Ignaţiu

Kemeny), asistaţi de rector. Instituţia de învăţământ se afla sub tutela Comisiei ecleziastice, iar, mai apoi, a

Comisiei şcolare, programele remodelându-se, succesiv, în urma aplicării regulamentelor *Ratio Educationis* şi *Norma Regia*. Pentru că teologia lipsea, centrul catolic de educaţie de la Cluj nu putea fi echivalat cu o universitate, cele trei facultăţi ale sale conferindu-i, însă, rangul de academie (*Collegium Academicum*).

Din 1776, Curtea cedează complexul şcolar piariştilor, aşa încât noul rector Ştefan Pâllya, cu ajutorul a 20 de membri ai ordinului, preia întregul inventar al bunurilor ce aparţinuseră iezuiţilor clujeni (10).

De altfel, o parte consistentă a reţelei şcolare din Transilvania ajunsese treptat sub controlul piariştilor, deşi până cu câteva decenii înainte, adică până în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, ei nu s-au putut compara – prin tradiţie, prestigiu, organizare şi influenţăcu iezuiţii. Pe la 1600, Iosif Calasanti pusese bazele unei congregaţii ridicate de papalitate, în 1625, la rang de ordin. Comunitatea călugărilor piarişti fusese apoi retrogradată, devenind congregaţie în 1646, pentru ca, din 1669, papa să-i reacorde statutul de ordin (11). Activitatea noului instrument al prozelitismului catolic se axa, cu preponderenţă, pe educarea elementelor paupere ale societăţii. Din acest motiv, deşi foloseau ca programă tot *Ratio Studiorum* a iezuiţilor – la care se adaugă, din 1757, modificările lui Ioannes Coerver şi, din 1766, *Norma* Studiorumspre deosebire de cei din urmă, piariştii vor întemeia, alături de gimnazii, numeroase şcoli elementare (12). În

Transilvania ei îşi constituie gimnaziile de la Bistriţa, în 1717, Carei, în 1723, şi Sighet, în 1730, pentru o scurtă perioadă activând, din 1741, şi la Mediaş, iar în Banat, ridică, în

1751, gimnaziul de la Sântana, mutat la Timişoara în 1788 (13). În Ungaria, unde piariştii pătrunseseră deja din 1642, numărul de şcoli pe care le aveau sub control era sensibil mai mare (14). Din 1776, la mai puţin de trei ani de la desfiinţarea ordinului iezuit, ei preiau, după cum s-a

specificat în rândurile de mai sus, puternica şcoală a Clujului, cu

Seminarul, Convictul şi toate bunurile ei.

În 1778, în urma călătoriei efectuate la Viena, unde fusese convocat pentru a-şi expune planurile de organizare a activităţii didactice şi pentru a fi instruit în legătură cu normele metodologice impuse de autoritatea centrală, Pâllya primeşte şi actul fundaţional al şcolii remodelate. Reformele lui Iosif al II-lea în planul învăţământului vor avea efecte negative asupra instituţiei pianste a Clujului, înscrisă pe o pantă descendentă după instaurarea rectorului Constantin Mulay în 1782. Depopularea claselor s-a datorat nu atât instituirii taxelor de studii, cât introducerii limbii germane ca limbă de predare în 1784, desfiinţării Seminarului Sfântul Iosif, a Congregaţiei Sfânta Maria şi a Convictului

Terezian în 1785 şi retrogradării Academiei la nivel de Liceu academic în 1786. În urma acestor dispoziţii restrictive, clădirea ordinului pianst se goleşte într-o asemenea măsură, încât, în 1790, când Guberniul se mută de la Sibiu la Cluj, funcţionarii îşi vor găsi, cu uşurinţă, loc în incinta ei. După moartea suveranului luminat, Convictul şi Seminarul se refac, iar din 1819 se restaurează şi Congregaţia Sfânta Maria, dar şcoala nu-şi mai depăşeşte statutul de Liceu academic, cu toate eforturile făcute de următorii conducători ai ordinului, Ladislau Keszthelyi, Martin Bolla şi Ludovic Farkas (15).

În legătură cu influenţa acestei prestigioase şcoli catolice asupra naţiunii

„Tolerate”, se pare că Andrei Horváth, rector la Cluj din 1691, a mărit spectaculos numărul elevilor români, înscriindu-se, astfel, în strategia politică de pregătire a momentului Unirii religioase. Istoricul I. Toth-Zoltân, care apucase să parcurgă matricolele studioşilor înainte de distrugerea lor în 1956, semnalează prezenţa la cursurile şcolii catolice clujene a următoarelor personalităţi româneşti sau de origine română: Ioan

Patachi (viitor episcop unit), Petru Dobra (ajuns în funcţia de director fiscal al provinciei), Andrei Boer de loveşti (registrator şi exactor al Cancelariei ardelene, candidat la poziţia de comite al Hunedoarei), Iosif Boer (exactor fiscal, membru al

Dietei), Martin Pop (funcţionar al Cancelariei, agent vienez, candidat la postul de consilier gubernial), Inochentie Micu (episcop unit), Francisc Boer (membru al Dietei).

Petru Sebessi, Ştefan Boer (secretar gubernial), Gabriel Simon, Petru Pavel Aaron

(episcop unit), David Şincai, Alexandru Benyei, Gheorghe Timandi (vicar), Teodor

Meheşi (tatăl lui Iosif Meheşi), Atanasie Rednic (episcop unit), Ladislau Dobra (membru al ordinului iezuit, profesor de dogmatică), Iosif Cotore (fratele lui Gheronte Cotore).

Gheronte Cotore (prelat), Grigore Maior (episcop unit), Daniel Mardsinai (funcţionar episcopal, din aceeaşi familie cu Lazzarini), Petru Tohati, Petru Dăianu, Ioan Aaron

(nepotul lui Petru Pavel Aaron), Gabriel Szilvâsi (absolvent de teologie la Târnavia).

Silvestru Caliani, Meletie Neagoe, Filotei Lászlo (profesori la Blaj), Dimitrie Căian, Ioan

S acădate (translator gubernial, ofiţer în regimentul al II-lea de graniţă), Ioan Bob (episcop unit), Ioan Neagoe (agent greco-catolic vienez), Daniel Lazzarini (cunoscutul reformator al şcolilor ortodoxe bănăţene), Petru Maior (protopop), Iosif Meheşi (funcţionar ai

Cancelariei Aulice), Petru Meheşi (ofiţer al regimentului al II-lea de graniţă, fratele lui

Iosif), Teodor Meheşi (registrator, fratele lui Iosif), Ladislau Meheşi (cancelist gubernial, fratele lui Iosif), Ştefan Koszta (cancelist, secretar, apoi consilier gubernial), Ioan Şincai

(ofiţer în regimentul al II-lea de graniţă, fratele lui

Gheorghe Şincai), Gheorghe Şincai

(director şcolar), Aron Pop (cancelist gubernial), Iosif Molnar (fiul lui Molnar-Piuariu).

Vasile Coloji, Vasile Moga, Ioan Lemeni, Gheorghe Lazăr etc. (16). Considerăm că, având în vedere carierele ulterioare ale celor care au studiat la Cluj în veacul al XVIII-lea, ar fi inutil orice comentariu despre rolul jucat de această instituţie de învăţământ în consolidarea elitelor româneşti. Printre membrii ordinului iezuit de la Cluj, alături de

Ladislau Dobra, mai existau şi alţii de origine română sau care vădeau preocupări pentru istoria şi cultura românilor, ca, spre exemplu, Andrei Ilia, Ştefan Dorner, Ştefan More.

Antoniu Musca, Nicolae Musca, Ştefan Duma, Mihail Leştian, Francisc Szunyogh etc. (17).

Unii profesori de origine română îşi păstrează locul la catedre chiar şi după desfiinţarea ordinului iezuit. Astfel, în 1774, clasa de sintaxă era coordonată de Gheorghe

Jurj (Jurjici), logica şi metafizica erau predate de Mihai Buruiană (Burujân) şi istoria bisericii de Iosif Voicu (Vojkul). Ei continuă să activeze şi după preluarea şcolii de către piarişti, în 1777 făcând parte din rândul celor 5 profesori de teologie. După cum bine se ştie, în 1791, Molnar-Piuariu vine în şcoală ca profesor la secţia de medicină, iar printre cei care s-au remarcat datorită donaţiilor bogate, făcute bibliotecii în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, s-a numărat şi ex-iezuitul de origine română Emeric Boer (18).

Lipsa instituţiilor de învăţământ mediu româneşti în Transilvania a fost, deci, într-o oarecare măsură, compensată de posibilitatea frecventării şcolilor celorlalte religii ardelene şi, în special, a şcolilor medii şi superioare catolice. Dintre acestea, prin importanţa sa, s-a afirmat în mod deosebit, după cum rezultă şi din cele expuse anterior.

Liceul (Colegiul) iezuiţilor, iar mai târziu al piariştilor

din Cluj. Din păcate, matricola întocmită de iezuiţi a pierit (19), dar – pe baza cercetărilor efectuate de specialiştis-a evidenţiat că rolul pe care l-a jucat această şcoală în formarea elitelor româneşti, în secolul al XVIII-lea, s-a dovedit, neîndoielnic, fundamental.

Deşi Colegiului i-au fost dedicate numeroase monografii, istoricii au fost preocupaţi mai mult de activitatea profesorilor, de programele de învăţământ şi de surprinderea transformărilor la care a fost supusă instituţia, decât de relevarea fluxului şcolar. Încă din 1925, G. Bogdan-Duică scria: „Liceul piariştilor era plin de România

Ar fi timpul ca cineva să publice lista tuturor românilor care au învăţat la acest liceu binefăcător naţiei noastre” (20). Reacţia cercetării istorice a fost destul de târzie, pentru că, de-abia în 1968, un istoric se va arăta preocupat de această tematică, şi anume Tonk

Sándor, care, în studiul său de tinereţe, dar întocmit cu deosebit profesionalism.

Intelectualitatea română şi Liceul piariştilor din Cluj (*21*), abordează problema frecvenţei şcolare române la Liceul catolic, în intervalul cuprins între sfârşitul secolului al XVIII-lea şi jumătatea secolului următor. Statistica meticuloasă întocmită de Tonk, pe ani şcolari, urmăreşte trei obiective: evidenţierea numărului de elevi români, comparativ cu numărul general de elevi, atât în gimnaziu cât şi în cursurile superioare; sublinierea raportului dintre numărul de elevi de la Blaj şi numărul de elevi de la Cluj şi prezentarea zonei de provenienţă a elevilor în anul şcolar 1799.

Pentru secolul al XVIII-lea, informaţiile sunt foarte lacunare, deoarece matricolele s-au păstrat doar pe o perioadă de 5 ani, neconsecutivi, începând cu anul

1794. Totuşi, avem unele date şi pentru perioada anterioară, în şcoală primul elev român cunoscut apărând în 1719 şi ştiut fiind faptul că, până în 1776, au învăţat, deja, la acest liceu cel puţin 30 de români, în special nobili,

atât greco-catolici, cât şi ortodocşi.

Ulterior, unii dintre ei, după cum s-a putut observa, vor rămâne în reşedinţa ordinului iezuit, iar alţii vor accede la funcţii importante în administraţia Transilvaniei sau în ierarhia bisericii greco-catolice.

Tot pentru perioada pentru care nu avem date în registrele matricole, putem folosi informaţiile cuprinse într-un registru al tinerilor candidaţi la examenele de bacalaureat şi doctorat ale Colegiului (22). Desigur, acesta oferă argumente privind prezenţa românească doar la nivelul superior al studiilor, scoţând în evidenţă categoria celor care se pregătesc pentru o carieră deosebită, potenţiali susţinători ai mişcării naţionale în curs de cristalizare. Potrivit acestui registru, situaţia ar fi următoarea:

Tab. 1

Bacalaureate			Doctorate		
An şcolar	Total bacalaureaţi	Români	An şcolar	Total doctoranzi	n
1725	15		1725	9	
1726	13	1	1726	8	
1728	13		1727	8	
1729	14	1	1728	12	
1730	15	2	1729	7	
1731	19		1730	10	
1732			1731	14	
1733	23		1732	13	
1734	27		1733	17	
1735	14	1	1734	19	
1736	16	1	1735	16	
1738	14		1736	10	
1740	10		1737	9	
1745	16		1746	9	
1746	27	1	1747	18	
1747	18		1748	10	
1748	13		1749	13	
1749	4		1750	14	

1750	23		1751	15
1751	21	3		
1752	20			

Un total, deci, de 10 bacalaureaţi şi 8 magiştri români, dintre care 15 sunt nobili, reprezintă o oarecare bază a evoluţiei sociale româneşti, mai ales dacă avem în vedere faptul că statistica se referă la prima jumătate a secolului. O copie a listei celor prezenţi la examenul de bacalaureat din anul 1751 se găseşte şi la Arhivele Statului maghiar din Budapesta (23).

Revenind însă la registrele matricole ale Colegiului, ele reflectă prezenţa românească în următorul mod (24):

Gimnaziu				Colegiu	
An şcolar	Total elevi	Români	Procent	Total elevi	Români
1794	177	48	27,1%		
1795	220	71	32,2%		
1796	234	51	21,7%		

Gimnaziu				Colegiu 1	
An şcolar	Total elevi	Români	Procent	Total elevi	Români
1799	228	34	14,9%	128	21
1800	265	54	20,3%	157	20

Reprezentarea românească în Cluj, destul de numeroasă, se apropie de cea din Blaj. Spre exemplu, în 1796, la Blaj erau înscrişi 71 de elevi, iar la Cluj, 51 (25).

Analiza structurii sociale a populaţiei şcolare

româneşti din Cluj permite formularea unor concluzii importante. În primul rând, trebuie subliniat faptul că pentru români sunt folosiţi cei mai variaţi termeni privind desemnarea categoriilor sociale:

nobili, orăşeni, ignobili, militari, grăniceri, oameni liberi, plebei sau, pur şi simplu, valahi. Cercetarea este îngreunată şi de faptul că termenii folosiţi pentru diferitele paliere sociale sunt foarte aproximativi, în general, în cazul desemnării poziţiei sociale a reprezentanţilor tuturor naţionalităţilor. De exemplu, termenul *comes* poate însemna conte, comite, vicecomite, jude regal, conducător al cetăţii etc. Cel de *magnat* poate desemna un *comes* sau un *baron*. Termenul de *prea nobil* îşi delimitează foarte vag aria socială în raport cu termenii de *comite*, *baron* sau *magnat*. Cel de *ignobilis*, deci nenobil, desemnează o categorie liberă, care se poate suprapune cu cea de *libert* şi poate chiar cu cea de *plebeu*, adică om din popor. Având-şi rădăcinile în lumea medievală, aceşti termeni nu mai pot acoperi gama largă a categoriilor sociale noi, caracteristice unei societăţi în plină evoluţie spre lumea modernă. Marea majoritate a felului în care sunt înmatriculaţi elevii români în registre vădeşte o oarecare nesiguranţă în aprecierea statutului lor, nesiguranţă datorată tocmai evoluţiei sociale amintite.

Este de reţinut, de asemenea, faptul că în clasele de gimnaziu înmatricularea elevilor are în vedere criteriul naţionalităţii şi cel al religiei, pe când în clasele de colegiu rămâne încă în vigoare unicul şi strictul criteriu medieval al poziţiei sociale, de aceea naţionalitatea elevilor este neidentificabilă. De-abia în ultimii doi ani ai secolului, la cursurile superioare înmatricularea se va face menţionând şi religia sau, eventual, naţionalitatea elevului, consfinţind astfel evoluţia aprecierii şcolare spre o mentalitate mai modernă. O „radiografie” socială şi confesională clară a populaţiei şcolare a claselor medii şi superioare se poate face pe eşantionul anului de învăţământ 1799/1800, interval de timp pentru care informaţiile despre elevi sunt

complete. Cumularea datelor ne oferă următorul tabel (26):

An şcolar 1799/1800

O trecere în revistă a statisticii şcolare, pe structură socială, evidenţiază faptul că, în timp ce la maghiari şi secui predomină păturile nobiliare, la români, armeni şi germani sunt dominante categoriile libere şi mic nobiliare, ceea ce denotă că viitoarea burghezie a acestora din urmă se va forma, în special, din aceste categorii, spre deosebire de maghiari şi secui, a căror burghezie se va forma, în primul rând, prin transformarea şi readaptarea straturilor nobiliare vechi.

Există deosebiri şi în ceea ce priveşte categoriile sociale libere. În cadrul acestora, la români este preponderentă o pătură rurală masivă, spre deosebire de saşi şi armeni, la care majoritatea celor liberi o constituie populaţia orăşenească, sferă deosebit de fertilă în promovarea unei burgheziii puternice. Într-un singur caz, şi anume cel al populaţiei maghiare, putem constata o îmburghezire evidentă din ambele sensuri: şi prin transformarea nivelului nobiliar, un fenomen mai lent, dar şi prin evoluţia structurilor orăşeneşti.

Pe măsură ce ne apropiem de sfârşitul secolului, numărul nobililor români creşte, în raport cu celelalte categorii sociale româneşti. Acest proces de ridicare socială a naţiunii române, de restructurare a ei, suplineşte, într-o oarecare măsură, insatisfacţiile generate de eşecul luptei pentru drepturi naţionale. Nerecunoaşterea naţiunii române ca naţiune distinctă în sistemul politic transilvănean determină găsirea altor căi de a pătrunde în structura ierarhiei administrative a zonei.

Comparând ridicarea diferitelor naţionalităţi din Ardeal pe scara categoriilor sociale, se poate constata că românii, saşii şi armenii acced, de cele mai multe ori, până la titlul de simplu nobil, nivelurile aristocratice superioare revenind, în general, maghiarilor şi, eventual, secuilor.

Rezultatele statistice obţinute ne îndreptăţesc să

afirmăm, cu certitudine, că nici naţionalitatea, nici originea socială nu erau criterii în admiterea elevilor la cursurile gimnaziului şi ale Colegiului clujean. Impedimentele privind accesul în şcoală erau legate, în mod sigur, de posibilităţile de întreţinere ale elevului şi de performanţele sale şcolare. În 1794 şi 1795 existau chiar unele clase cu majoritate românească în gimnaziu şi clase în care numărul nobililor era mult inferior celui al altor categorii sociale. Nu întâlnim clase organizate pe principiul poziţiei sociale, deseori, fii de comite aflându-se în aceeaşi clasă cu ignobili sau plebei. Totuşi, în Colegiu, numărul elevilor provenind din familii nobiliare, în cazul românilor, este superior în raport cu gimnaziul, dar diferenţa nu este atât de relevantă încât să putem considera originea socială drept criteriu de selectare a studioşilor.

Trecând în revistă informaţiile despre locul de origine al elevilor, vom constata că această instituţie a fost frecventată de către tineri români sosiţi, în primul rând, din comitatele Cluj, Dăbâca, Alba de Jos şi Solnocul Interior. Cu toate că şcoala are o frecvenţă românească cu un caracter local, aria sa de recrutare este destul de largă, neavând însă răspândirea teritorială a Blajului.

Specialiştii care au reuşit să parcurgă matricolele, până la dispariţia lor, au efectuat calcule de mare diversitate privind numărul elevilor şi studenţilor aflaţi la studii aici. Din păcate, ele nu sunt întocmite după exigenţele statisticii contemporane, oferind prea puţine date despre etnia sau religia studioşilor. Din noianul de informaţii conţinute în monografiile şcolare şi în sintezele de istorie a învăţământului, am încercat să extragem câteva, relevante pentru conturarea frecvenţei la cursuri. Astfel, se poate sesiza că, deja din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, populaţia şcolară este în continuă creştere.

În 1703 se înscriseseră în gimnaziu şi Colegiu 50 de tineri, dintre care 43 erau cazaţi în Convict şi în Seminar

(Seminarul asigura adăpost nu numai candidaţilor la preoţie, ci şi elevilor laici); în 1705/1706 erau cuprinşi în evidenţe 90 de tineri; în 1710.

104 tineri externi şi 26 găzduiţi în Convict şi Seminar; în 1711, 86 de tineri, dintre care

48 în Convict şi Seminar şi 18 la cursurile superioare de filosofie; în 1712, 28 de tineri doar în clasele superioare, 229 în total şi 60 de tineri în Convict şi Seminar; în 1726, 44

de tineri în nivelul superior şi 58 de tineri în Convict şi Seminar; în 1733, 52 – 56 de tineri în Convict şi Seminar, dar beneficiau de hrană 144 de tineri; în 1738, 61 de tineri în clasele de filosofie şi 52 în Convict şi Seminar; în 1741, un total de 400 de tineri în ciclul mediu şi superior, dintre care 70 la filosofie, sub îndrumarea a 3 profesori, şi 72 în

Convict şi Seminar; în 1744, tot 70 de tineri la filosofie, dar 61 în Convict şi Seminar; în

1747, 387 de tineri în clasele de gimnaziu şi colegiu şi 70 în Convict şi Seminar, iar în

1750, 34 de tineri la filosofie şi 65 în Convict şi Seminar. Convictul putea găzdui, în caz de nevoie, până la 60 de tineri, dintre care între 6 şi 11 candidaţi la preoţie, iar Seminarul avea posibilitatea de a-şi extinde capacitatea până la 130 – 140 de locuri, nefiind închis pentru studioşii laici.

În 1741 se acordaseră 10 doctorate în filosofie; în 1744, la fel; în 1745, 16 tineri trecuseră de examenele bacalaureatului; în 1749 se emiseseră 13 diplome de doctorat, iar în 1750, 14. Spre jumătatea veacului, se atinge o medie de 70 de studenţi la cursurile de filosofie, coordonaţi de trei profesori. În Convict şi Seminar, în perioada 1703 – 1750, au fost primiţi între 23 şi 85 studioşi (27). Chiar din primii ani, printre elevii interni se aflau români, în 1703 figurând în liste nume ca Duma, Pui, Boer, Maxai, Mihocea sau

Carmaşin (28). În 1751, în rândul celor 21 de tineri care au absolvit cursurile de filosofie, se aflau nobilii

români Dimitrie Kassai, din Solnocul Interior, şi Gheorghe Vulcan, din

Blaj, alături de 13 secui, 4 maghiari, un rutean şi un armean (29).

În 1753, dintr-un total de 427 – 429 de tineri, 104 se aflau în clasele de filosofie; în

1755, numărul celor de la filosofie era de 96; în 1768, de 68; în 1771, în ciclul mediu şi superior se înscriseseră 493 de elevi, iar în 1772, la filosofie veniseră 57 de elevi. Între

1768 – 1770, Convictul a susţinut circa 6 – 11 studioşi la teologie, iar numărul profesorilor de la filosofie s-a ridicat la 6 (30).

Un raport înaintat de superiorul iezuit către autorităţi, în 1770, evidenţiază faptul că, până la acea dată, şcoala a educat 20.487 de tineri, cu ajutorul a 744 de profesori ai ordinului şi că, în anul în curs, veniseră la studii 557 de elevi, coordonaţi de 15 profesori iezuiţi, 6 magiştri laici şi 8 asistenţi, deci un corp didactic alcătuit din 29 de cadre (31). În

1771, în clasele gimnaziale se aflau următorii români: Lazăr şi Henea – la retorică; Pop.

Lazăr, Borş, Benea şi [inac – la poetică; Şincai, Lazăr, Sima şi Mihalcea – la sintaxă;

Vainea, Coţ şi Benea – la gramatică; Iancu, Borş, Sava şi Lazăr – la principia, şi Vainea.

Sima, Paşca şi Pacu – la parva (32).

Date mai bune avem din anul 1774, cuprinse într-un raport amănunţit al episcopului romano-catolic, înaintat Mariei Tereza cu ocazia dizolvării ordinului iezuit.

Prelatul se referea la 539 – 557 de elevi în gimnaziu şi Colegiu, distribuiţi astfel: 93 – 100 – la parva; 26 – 30 – la principia; 54 – 56 – la gramatică; 47 – la sintaxă; 46 – 47 – la poetică; 42 – 45 – la retorică; 40 – 56 – la logică, metafizică şi matematică; 23 – 24 – la etică, fizică şi filosofie scolastică; 13 – 14 – la teologie morală şi dogmatică; 13 – 14 – la literatură patristică; 13 – 14 – la

drept canonic, iar 13 – 14 – la istoria bisericii. Lor li se adaugă copiii celor două clase de elementară, cu 31 şi 43 de elevi (33). Printre cei 17 – 18 profesori ex-iezuiţi din acest an, se numărau şi românii Jurj, Buruiană şi Voicu.

În 1776, odată cu sosirea piariştilor, corpul profesoral va include 19 membri, alături de rector, duhovnic şi conducătorul Seminarului, iar în şcoală vor fi prezenţi 400

de elevi: 150, în Convict; 153, în Seminar; restul, extemi (34). Până la desfiinţarea ordinului iezuit, între 1751 – 1773, Convictul şi Seminarul primiseră 60 – 130 de tineri anual, ceea ce înseamnă că piariştii au sporit capacitatea de cazare a celor două instituţii, unde, în 1774 se vor prezenta 114 elevi; în 1775, 135 elevi şi în 1776, 143 elevi (35), dar în acest ultim an, numai Seminarul asigura hrana a 130 de tineri (36).

În 1777, gimnaziul şi Colegiul aveau 346 de elevi, 5 profesori la teologie, 3 la drept, 6 la filosofie, poetică şi retorică şi 4 la clasele gramaticale (37). Treptat, ultimii absolvenţi de teologie, 7, în 1778, şi 9, în 1779, părăsesc clasele, iar frecvenţa scade continuu: 297 elevi, în 1778; 250, în 1779; 221, în 1780; 213, în 1781 şi 225, în

1782 (38).

În anul şcolar 1783, în clasele medii se găseau 201 studioşi (35 – la parva; 27 – la principia; 32 – la gramatică; 34 – la sintaxă; 33 – la poetică şi 40 – la retorică), de-abia 12

fiind înregistraţi în clasele de filosofie. Tot atunci, în Convictul nobiliar se adăpostiseră doar 63 de elevi (39). În 1784 se menţin la cursuri 212 tineri, dar, din anul următor, numărul lor scade la 157, ca urmare a instituirii taxelor şcolare şi introducerii limbii germane, ca limbă de predare.

Sistarea activităţii Convictului şi Seminarului şi dezmembrarea Congregaţiei

Sfânta Maria s-au reflectat în numărul modest de 116 elevi, care au mai rămas în şcoală, în 1786. Probabil, datorită frecvenţei reduse, instituţia este declasificată la

rang de Liceu academic, cu 15 profesori, iar până în 1791, nu va avea mai mult de 100 de elevi anual, în

1788 coborând chiar la 85 de elevi (40). Dizolvarea Seminarului a afectat, într-o oarecare măsură, şi afirmarea tinerilor români, pentru că unii dintre ei (Bazna, Bonda, Godin, Ban sau Codric) reuşiseră să se impună în ierarhia instituţiei, deţinând atribuţiile de subregens (41). Era o perioadă grea, în care, spre exemplu, şcoala nu primise pentru studioşii ei, în 1787/1788, decât o singură bursă de categoria I (42).

Populaţia şcolară creşte greu după moartea lui Iosif al II-lea. În 1790, gimnaziul avea doar 98 de adolescenţi, dar, deja, în clasele de gramatică, 25, 49 şi 31 beneficiau de stipendii (43). Evoluţia este lentă, dar se caracterizează prin constanţă. Până la sfârşitul secolului, s-au înregistrat la cursurile medii şi superioare 100 de elevi, în 1791; 138, în

1792; 175, în 1793; 55 la filosofie şi 226 la gimnaziu, în 1794; 48 la filosofie şi 252 la gimnaziu, în 1795; 59 la filosofie şi 252 la gimnaziu, în 1796; 75 la filosofie şi 249 la gimnaziu, în 1797; 95 la filosofie şi 209 la gimnaziu, în 1798; 86 la filosofie şi 192 la gimnaziu, în 1799; 114 la filosofie şi 232 la gimnaziu, în 1800, şi 128 la filosofie şi 285

la gimnaziu, în 1801 (44).

Convictul şi Seminarul, reconstituite în 1791, cuprindeau, în 1793, 88 de studioşi, dintre care 40 susţinuţi de diferite fundaţii (45). În anii puţini de secol XVIII, pentru care matricolele se regăsesc la arhivele clujene, datele din documente diferă total faţă de informaţiile de mai sus, extrase din lucrarea lui Erdélyi Kâroly. Probabil însă că istoricul maghiar a folosit alte surse sau diverse rapoarte întocmite în timpul anilor de învăţământ, în intervalul dintre semestre nefiind excluse fluctuaţii mari ale populaţiei şcolare.

În secolul al XIX-lea, evidenţele sunt mai clare. În 1802/1803 erau înscrişi în clase 226 de elevi, dintre care

44 de români, 17 numai în clasele de filosofie; în

1803/1804, numărul românilor de la cursurile superioare s-a ridicat la 21; în 1811/1812, din 184 de tineri ai ciclului mediu şi superior, 67 erau români, iar în 1824/1825, din 278

de elevi, 98 erau români (46). S-a refăcut şi corpul profesoral, în 1800 el incluzând 19

profesori (5 de gramatică şi umană, 5 de filosofie, 5 de medicină şi 4 de drept) (47).

În 1803, episcopul Bob, depăşind criza materială a bisericii sale din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, întemeiază, pentru tinerii uniţi care doreau să se îndrepte spre şcoala catolică a Clujului, o fundaţie ce susţinea 16 locuri (48), 12

repartizate în Seminarul Sfântul Iosif şi 4 în Convictul nobiliar (49).

Repopularea şcolii, în urma renunţării la măsurile restrictive impuse de Iosif al II-lea, a înviorat, oarecum, şi activitatea secţiei de medicină. De la înfiinţarea, în 1775, a catedrei de chirurgie, anatomie şi obstetrică, până în 1790, reformele şcolare au ocolit clasa de medicină, cu excepţia numirii, în 1787, a unui profesor de medicină veterinară.

Din 1790 însă, profesorului de chirurgie i se acordă un asistent, în 1791 Molnar-Piuariu este invitat la Cluj pentru a întemeia catedra de oftalmologie, iar în 1793/1794, studiul chirurgiei se extinde la 2 ani, mai târziu, Francisc I întemeind şi catedra de chimie, farmacologie, patologie şi biologie. Tot în 1793/94, 20 de studenţi audiau cursurile de anatomie; 12, pe cele de obstetrică; 10, pe cele de chirurgie; 9, pe cele de fiziologie; 6, pe cele de patologie şi farmacologie; 6, pe cele de biologie; 3, pe cele de oftalmologie şi 3

pe cele de zoologie (50). În 1797, secţia de medicină avea 4 profesori şi un asistent pentru chirurgie (51); în 1798 – 1799, clasa de anatomie avea 6 studenţi (câte 2 catolici, reformaţi şi unitarieni), iar în 1799/1800, 4 studenţi (2 catolici, un reformat şi un unitarian) (52).

În perioada 1835 – 1848, filosofia şi cursurile gimnaziale alcătuiau următorul tablou al populaţiei şcolare: 1835/1836, 164 elevi – filosofie, 248 elevi – gimnaziu; 1836/1837, 448 elevi în total, la ambele cicluri; 1837/1838, 188 elevi – filosofie.

242 – gimnaziu; 1839/1840, 189 elevi – filosofie, 431 – împreună cu gimnaziul; 1840/1841.

179 elevi – filosofie, 243 – gimnaziu; 1841/1842, 191 elevi filosofie, 240 – gimnaziu;

1842/1843, semestrul I, 191 – filosofie, 220 – gimnaziu; 1842/1843, semestrul al II-lea, 179

— Filosofie, 243 – gimnaziu; 1843/1844, 177 – filosofie, 214 – gimnaziu; 1844/1855, 154 – filosofie, 203 – gimnaziu; 1845/1846, 147 – filosofie, 204 – gimnaziu; 1846/1847, 131 – filosofie, 226 – gimnaziu; 1847 – 1848, 161 – filosofie, 252 – gimnaziu (53). În tot acest timp, în reşedinţa ordinului s-au aflat 20 – 21 de piarişti (54).

Între 1841 – 1848, elevii de la filosofie, împreună cu studenţii de la drept şi medicină, asigurau următoarea prezenţă anuală: 1841 – 318 studioşi; 1842 – 327; 1843 – 325; 1844 – 315; 1845 – 1846 – 287 şi 1847 – 1848 – tot 287 studioşi (55), iar numărul de profesori din ciclul mediu şi superior era de 16 – 19.

După calculele istoricului Ladislau Gyémánt, între 1794 – 1849, şcoala catolică a fost frecventată de 1961 de elevi români, în cazul a 200 dintre ei cunoscându-se carierele ulterioare. Astfel, 43, 6% s-au orientat înspre administraţia de stat, 27, 7%, înspre biserică, iar 17%, înspre activitatea didactică (56). Tradiţia frecventării acestei prestigioase instituţii de învăţământ o vor continua şi dezvolta elitele româneşti de mai târziu, prin intermediul unor personalităţi de talia lui Nicolae Popea, Avram Iancu, Ioan Meţianu.

Simion Ramonţai, Constantin Papfalvi, Mihai Gabriel, Ioan Moldovan, Teodor Racocea.

Ladislau Vaida, Gheorghe Bariţiu, Ion Maiorescu, Al. Bohăţel, Florian Porcius, Gabriel

Munteanu, Al. Papiu-Ilarian, Florian Micaş, Aron Pumnul, Ştefan Micle şi mulţi, mulţi alţii (57).

În ceea ce priveşte clasele elementare ataşate gimnaziului, ele se ridică la trei în

1778/1779, când ciclul elementar se transformă în şcoală naţională, având, în 1783, 83

102 copii în clasa I; 49 – 56, în clasa a II-a şi 27 – 28, în clasa a III-a (58). La scurtă vreme după aceasta, nivelul primar se suplimentează cu încă o clasă, funcţionând cu statut de şcoală normală (59). Între 1840 – 1848, numărul elevilor din treapta pregimnazială de studiu va oscila între 257 – 346 (60).

Prin activitatea pedagogică intensă, evidenţiată de datele de mai sus, prin calitatea procesului educaţional şi prin deschiderea manifestată faţă de români, Colegiul catolic al

Clujului a avut un rol inegalabil în formarea elitelor româneşti de secol XVIII.

Absolvenţii români de aici vor contribui la remodelarea mentalităţii şi a spiritului şi la dinamizarea unor categorii sociale ce păreau imuabile, pregătind, astfel, o altă lume, una a ambiţiei, competenţei şi dorinţei de promovare în nume naţional.

N O te

1. Tonk Sándor, Cadrul formativ al intelectualităţii române din Transilvania.

(lucrare în manuscris), p.1

2. Despre instrumentalizarea ordinelor călugăreşti de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, Catolicismul unguresc în Transilvania şi politica religioasă a statului român, Cluj, 1924, p.198

3. Ş irul de expulzări şi rechemări la care au fost supuşi iezuiţii, la Bândi Văzul, A

csiksomlyoi rom. kath. Fogymnasium tortenete, în *A csiksomlyoi rom, kath.*

Fogymnasium Ertesitoje, Csik Szereda, 1895 – 1896, p.1 – 438

4. Grunwald Bela, A regi Magyarorszâg 1711 – 1825, Budapest, 1888, p.336 – 337

5. Boros Gábor, A nagyszebeni ăllami Fogymnasium tortenete, Szeben, 1896, passim sau Boga Alajos, A katolikus iskolăzăs mult la Erdelyben, Kolozsvâr, 1940, passim

6. Bândi Văzul, op. cit., p.1 – 438

7. Sarmasâgh Geza, A szatmări kir. Kath. Fogymnasium tortenete, Szatmâr, 1896.

passim

8. Hets I. Aurelian, A jezuităk iskolai Magyarorszâgon a 18. század kozepen.

Pannonhalma, 1938, p.11 – 13

9. Ambrus-Fallenbuchl Zoltán, Magyarorszâg kozepfokU oktatâsi viszonyai a XVIII.

században, în *Torteneti Statisztikai Evkdnyv*, Budapest, 1965 – 1966, p.175 – 239; Kosâry

Domokos, Les reformes scolaires de l'absolutisme eclaire en Hongrie entre 1765 et

1790, Budapest, 1980, (extras), p.3 – 27

10. Pentru istoria colegiului catolic clujean vezi următoarele surse: Kimutatâsa a boleseszeti es gymnasiumi tanări karnak 1777-tbl 1850-ig, în *A kegyes tanitorendiek vezetese alatt ăllo kolozsvări rom. kath. Fogymnasium Ertesitoje*, Kolozsvâr (se va citi, în continuare, *Anuar catolic Cluj*), 1851 – 1852; A kolozsvâri kegyes tanitorendiek vezerlete alatt novekedett ifjusâg száma 1777 – 1850, în *Anuar catolic Cluj*, 1851 – 1852;

A tanintezet tOrtenetei, în *Anuar catolic Cluj*, 1851 – 1852; Vass József, Az erdelyi rom.

katholikusok FO-Tanintezete kolozsvâratt, în *Anuar catolic Cluj*, 6 (1856/1857), p.3

23; Salzbauer János, A kolozsvâri kegyes-tanitorendi Târshâz es rom. kath. Foiskola evszâzados torteneti văziata, în *Anuar catolic Cluj*, 1876 – 1877, p.1 – 28; Jakab Elek.

Kolozsvâr tortenete, vol. III, Budapest, 1888; Mârki

Sándor, A kolozsvâri magyar kirâlyi Ferene-Jozsef-Tudomâny-Egyetem tortenete es statisztikâja, în *Acta Reg.*

Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae, Kolozsvâr, 1895 – 1896, fasc.2, p.17 – 22; Erdélyi Kâroly, A kolozsvâri r. kath. Fogymnasium tortenete 1579

1898, Kolozsvârt, 1898, p.85 – 95; Mârki Sándor, A m. kir. Ferenc József-Tudomânyegyetem tortenete 1872 – 1922, Szeged, 1922, p.23 – 27; A kolozsvâri rom.

kath. Fogymnâzium Păzmâny onkepzokorenek legutobbi huszonot Eve 1888 – 1913.

Kolozsvâr, 1913, passim; Ioan Lupaş, Câteva informaţiuni privitoare la Vasile Moga şi Gheorghe Lazăr ca studenţi în Cluj, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*.

Cluj (se va citi, în continuare, *A.I.I.N.*), 2 (1923); G. Bogdan-Duică, Gheorghe Lazăr.

Bucureşti, 1924; Valeriu Bologa, Ioan Molnar-Piuariu, primul medic titrat român ca autor medical, în *Clujul Medical*, Cluj (se va citi, în continuare, *C.M.*), 1924, nr. 5 – 6;

Idem, Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar-Piuariu, în C.M., 1925, nr. 3 – 4;

György Lajos, Oreg diák visszanez, Kolozsvâr, 1926, p.18 – 38; Andrei Veress, Ceva despre viaţa şi activitatea doctorului Ioan Molnar-Piuariu şi a fiului său, *în A.I.I.N.*

3 (! 924 – 1926); Bitay Árpád, A kolozsvâri rom. kath. Fogymnâzium szerepe a român szellemi elet multjâban, în *Jobarăt,* 1926, nr. 15; Onisifor Ghibu, Catolicismul unguresc în Transilvania –, p.154 – 156; Idem, Universitatea Daciei Superioare.

Bucureşti, 1929, p.5; Idem, Universitatea Daciei Superioare şi problema Statului romano-catolic ardelean, Cluj, 1931, p.4; Idem, la a douăzecea aniversare a

Universităţii Daciei Superioare, Cluj, 1939, p.13 – 16; Ioan Muşlea, Viaţa şi activitatea doctorului Vasile Popp (1789 – 1842), în *A.I.I.N.*, 5 (1928 – 1930); Ioan Jozsa-

Jozsa.

Piariştii şi românii până la 1918, Aiud, 1940, p.38 – 45; Erdélyi Magyar Egyeteme. Az erdelyi egyetemi gondolat es am. kir. Ferenc József Tudományegyetem tortenete.

Kolozsvâr, 1941, p.92 – 127; Nicolae Albu, Istoria învăţământului românesc din

Transilvania până la 1800, Blaj, 1944, p.248; Biro Vencel, A kolozsvâri jezsuita

Egyetem szervezete es epitkezesei a XVIII. században, în Erdélyi *Muzeum*.

Kolozsvâr (se va citi, în continuare, E.M.), 1945, nr. 1 – 2, p.4 – 10; Universitatea „V.

Babeş” Cluj – Studiu monografic, Cluj, 1957, p.8; Lucia Protopopescu, Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774 – 1805, Bucureşti, 1966, p.245 – 253; Ştefan

Pascu, Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj, Cluj, 1972, p.9; Istoria învăţământului din România, vol. I, Bucureşti, 1983, p.359 – 361

11. Ioan Jozsa-Jozsa, op. cit., p.5 – 10

12. György Lajos, op. cit., p.5 – 17

13. Despre înfiinţarea gimnaziilor pianste, în *Anuarul Ordinului Piarist* (a apărut sub titlurile *Familiae clericorum regularium scholarum piarum provinciae Hungariae et*

Transilvaniae la Pesta, *Geschäftsund Unterhaltungsbuch fur alle Provinzen des osterreichischen Kaiserstaates* la Brunn şi *Magyar es Erdelyorszăgi ajtatos tanitoszerzet*

Nevkonyve la Pesta) 1846, p.37 – 38; 1847, p.37 – 38; 1848, p.37 – 38 şi Nagy Márton, A

kegyes Tanito Rendnek statisztikâja, în *Statisztikai Kozlemenyek*, Budapest, 3 (1862), caiet 1, p.31 – 43

14. Biro Vencel, Kolozsvâr es a pianstâk, în *Kolozsvări Szemle*, Kolozsvâr, 2 (1943), nr. 1, p.27 – 37

15.

16. Informaţii extrase din sursele prezentate la nota

nr. 10, passim

17. Vezi lucrările lui I. Toth-Zoltân, Az erdelyi român nacionalizmus elso százada

1697 – 1792, Budapest, 1946, passim şi Az erdelyi es magyarorszâgi român nemzeti mozgalom 1790 – 1848, Budapest, 1959, passim

18. Cf. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.65 – 75; Onisifor Ghibu, Catolicismul unguresc în

Transilvania –, p.154 – 156; Ioan Marin Mălinaş, Situaţia învăţământului bisericesc al românilor în contextul reformelor şcolare din timpul domniei împărătesei Maria

Tereza 1740 – 1780, a împăraţilor Iosif al II-lea 1780 – 1790 şi Leopold al II-lea 1790

1792, Oradea, 1994, p.162 – 164

19. Cf. Jakab Elek, op. cit., vol. III, p.336 – 337; Salzbauer János, op. cit., p.40

20. În fapt, evidenţele pentru cea mai mare parte a veacului al XVIII-lea erau cumulate în două registre, unul cu numele rectorilor, cancelarilor, profesorilor şi elevilor existenţi în şcoală în perioada 1703 – 1772 şi altul cu numele tinerilor din Convictul nobiliar, intitulat

Liber continens nomina et historias Convictorum Claudiopoli – anno 1703. Ele au ajuns în fondul familial Thoroczkay şi apoi în arhivele budapestane, fiind distruse, odată cu clădirea care le adăpostea, în timpul revoluţiei ungare din anul 1956. Parţial, ele au fost valorificate de câţiva istorici maghiari, dar informaţiile extrase din lucrările lor nu permit reconstituirea structurii etnice şi religioase a populaţiei şcolare. Vezi Biro Vencel, A

kolozsvâri jezsuita Egyetem szervezete es epitkezesei a XVIII. században, p.5

21. În lucrarea sa citată, la p.12/146, nota 1

22. Publicat în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia*, 13 (1968), fasc.1, p.45 – 58

23. *Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române* (se va citi, în continuare, *B.A.C.*).

Fond manuscrise catolice, registrul nr. 49/a-b, passim

24. *Arhivele Statului Ungar* (se va citi, în continuare, A.S.U.), *Fond R-305 – Iskolai, tanintezeti iratok*, pachet 1

25. Tonk Sándor, Intelectualitatea română şi Liceul piariştilor din Cluj, p.54 – 55

26. Ibidem

27. Calculele s-au efectuat pe baza evidenţelor existente la *Arhivele Statului Filiala Cluj*.

Fond Liceul romano-catolic Cluj, registrul nr. 6 – *Matricole şcolare*

28. Informaţii extrase din lucrările lui Erdélyi Kâroly, op. cit., p.41 – 43; Hets I. Aurelian, op. cit., p.17 – 20, 35, 39 – 43; Biro Vencel, A kolozsvâri jezsuita Egyetem szervezete es epitkezesei a XVIII. században, p.5; Istoria învăţământului din România, vol. I, p.359

29. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.43 – 44

30. *A.S.U.*, *Fond R-305 – Iskolai, tanintezeti iratok*, pachet 1

31. Biro Vencel, A kolozsvâri jezsuita Egyetem szervezete es epitkezesei a XVIII.

században, p.7; Istoria învăţământului din România, vol. I, p.359

32. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.65 – 66; Boga Alajos, op. cit., p.38

33. *Nomina în arena literaria Victorum qui în Alma et Regio – Principali Soc. Jesu*

Universitate Claudiopolitana Anno M.D. CC. LXXI. Munificentia Reverendissimi

Domini, Domini Josephi Salamon Praeposiţi S. Pauli de Monostor, Cathedr. Eccl. M.

Varadinens. Canonici, Archi-Diaconi de Bekes Praemus. donaţi *sunt, & qui his proxime accesserunt.*, publicată de Hodor Kâroly, în E.M., 8 (1881), nr. 6, p.188 – 192

34. Jakab Elek, op. cit., vol. III, p.336 – 337; Erdélyi Kâroly, op. cit., p.84

35. Jakab Elek, op. cit., vol. III, p.344

36. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.115

37. Vass József, op. cit., p.17

38.

39. Jakab Elek, op. cit., vol. III, p.344

40. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.133; Salzbauer János, op. cit., p.21 – 28

41. Ibidem; Jakab Elek, op. cit., vol. III, p.426

42. Jakab Elek, op. cit., vol. III, p.426 – 429; Erdélyi Kâroly, op. cit., p.133; György Lajos, op. cit., p.36; Istoria Clujului, Cluj, 1974, p.235

43. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.115

44. *A.S.U., Fond Consiliul locuinţenenţial – Impressa Circularia*, fasc.1

45. Iacob Mârza, Şcoală şi naţiune. Şcolile de la Blaj în epoca renaşterii naţionale.

Cluj-Napoca, 1987, p.65

44. Erdélyi Kâroly, op. cit., p.133

45. Ibidem, p.94

46. G. Bogdan-Duică, op. cit., p.11 – 12; Istoria învăţământului din România, vol. I, p.293

47. Johann Michael Ballmann, Statistische Landeskunde Siebenburgens im

Grundrisse, Hermannstadt, 1801, p.105 – 106

48. Nicolae Albu, Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între anii 1800 – 1867.

Bucureşti, 1971, p.122 – 123

49. *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.684

50. Cf. *Summa Praeceptorum Studium Chirurgiae – 1793*, publicată de Augustin Santai, în volumul său Contribuţiuni la istoricul practicei şi învăţării moşitului în

Transilvania, Cluj, 1927, p.18 – 19

51. Maizner János, A kolozsvâri orvos-sebeszi Tanintezet torteneti văziata 1775 – 1872.

Kolozsvârt, 1890, p.4 – 5

52. A. Culcer, Ioan Piuariu-Molnar, primul profesor medic român (1749 – 1815), în

C.M., 38 (1966), nr. 2 – 3, p.320 – 322

53. Vezi *Anuarul Ordinului Piarist*, 1837, p.29 – 31,

39 – 40; 1839, p.29 – 31, 38 – 39; 1841, p.414; 1842, p.29 – 30, 38 – 39; 1843, p.30 – 31, 38 – 39; 1844, p.30 – 31, 38 – 39; 1845, p.29

30, 38 – 39; 1846, p.13, 33 – 34; 1847, p.13 – 14, 35 – 36; 1848, p.13 – 14, 35 – 36; Statisztikai jegyzetek, în *Nemzeti Tărsalkodo*, Kolozsvâr, 1837, partea a II-a, nr. 25, p.398 – 400;

Erdélyi Hirado, Kolozsvâr, 1840, partea a II-a, nr. 50, p.196; Aloysius Reesch de Lewald.

Universalis schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri romanoet graeco-catholici saecularis et regularis Incliti Regni Hungariae Partiumque ei dem adnexarum nec non Magni Principatus Transylvaniae, Budae, 1842 – 1843, p.1246; Nagy Márton, op.

cât., p.37, 42 – 43

54. Ibidem

55. *Tafeln zur Statistik der osterreichischen Monarchie*, Wien, 1841 – tab.46, 1842 – tab.46, 1843 – tab.46, 1844 – tab.46, 1845 – 1846 – tab.11, 1847 – 1848 – tab.11

56. Ladislau Gyémánt, Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între anii

1790 şi 1848, Bucureşti, 1986, p.353 – 357

57. György Lajos, op. cit., p.39 şi urm.

58. Lucia Protopopescu, op. cit., p.78

59. Salzbauer János, op. cit., p.29 şi urm.

60. *Anuarul Ordinului Piarist*, nr. cât., loc. cit.